



## **Gendernormen transformeren**

Leren van internationale gendertransformatieve programma's

Alliantie Genderdiversiteit

# Colofon

2

G&N  
DE  
R

Auteurs:  
Projectnummer:  
Datum:  
Uitgave:

Karlijn de Blécourt (Rutgers).  
1085.  
11 september 2017.  
Alliantie Genderdiversiteit 2017.



Ministerie van Onderwijs, Cultuur en  
Wetenschap

Dit rapport is mede tot stand gekomen met subsidie van het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen.

G&N  
DE  
R

Het is geschreven in het kader van het samenwerkingsproject 'Alliantie Genderdiversiteit' met Atria, COC Nederland, Doetank Peer, Emancipator, Movisie, Nederlands Jeugdinstituut, NNID, School & Veiligheid, Transgender Netwerk Nederland, Rutgers en Universiteit van Amsterdam.

# Inhoud

<b>1</b>	<b>Introductie</b>	<b>4</b>
<b>2</b>	<b>Onderzoeksopzet</b>	<b>5</b>
2.1	Onderzoeksvragen	5
2.2	Methode	5
<b>3</b>	<b>Theoretische basis van gendertransformatieve benaderingen</b>	<b>7</b>
3.1	Wat is een gendertransformatieve benadering?	7
3.2	Anders denken en doen leidt tot andere gendernormen	8
3.3	Andere gendernormen leiden tot andere genderrelaties	8
3.4	Andere gendernormen vragen om andere instituties, communities en beleid	8
<b>4</b>	<b>Gendernormen transformeren tot wat?</b>	<b>9</b>
4.1	Van schadelijke gendernormen naar gelijkwaardige & gezonde gendernormen	9
4.2	Van rigide gendernormen naar diversiteit in gendernormen	9
4.3	Van binaire gendernormen naar non-binaire gendernormen	9
<b>5</b>	<b>Werkzame elementen van gendertransformatieve benaderingen</b>	<b>10</b>
5.1	Algemeen	10
5.2	Individueel en relationeel niveau: groepsprogramma's	11
5.2.1	Goed voorbeeld: Program P van Promundo Global (Program Padre)	11
5.3	Communityniveau	12
5.3.1	Goed voorbeeld: Shameless campagne in Rio de Janeiro van Promundo Brazil	12
5.3.2	Goed voorbeeld: "I Have Two Healthy Hands" by Sonke Gender Justice South Africa	13
5.4	Instellingsniveau	13
5.4.1	Goed voorbeeld: aanbevelingen om de zorg gendersensitief of -transformatief te maken	13
5.5	Beleid	13
5.6	Intervenieer tegelijkertijd op alle niveaus van het ecologische model	14
5.6.1	Goed voorbeeld: MenCare+ van Rutgers, Promundo en Sonke Gender Justice	14
5.7	Monitoring en evaluatie	15
5.8	Randvoorwaarden voor gendertransformatief werk	15
<b>6</b>	<b>Conclusies</b>	<b>16</b>
6.1	Waar baseren gendertransformatieve benaderingen zich op?	16
6.2	Wat zijn werkzame elementen van gendertransformatief werken?	16
<b>7</b>	<b>Literatuuroverzicht</b>	<b>17</b>

# 1 Introductie

Gendernormen zijn sociale normen over hoe mannen, vrouwen, jongens en meisjes zich zouden moeten gedragen. Veel mensen zien deze normen als vanzelfsprekend en staan er weinig bij stil. Maar strikte gendernormen kunnen maatschappelijke problemen veroorzaken, daar aan bijdragen of ze in stand houden. Het gaat dan bijvoorbeeld over pesten van en geweld tegen 'mannelijke' meisjes en 'vrouwelijke' jongens, een dubbele moraal die seksueel grensoverschrijdend gedrag in de hand werkt, ongelijke verdeling van arbeid en zorg, en homo-, bi- en transfobie.

De Alliantie Genderdiversiteit wil gendernormen veranderen door samen te werken, kwesties te agenderen, onderzoek te doen en inzet te zetten op transformatie. De Alliantie Genderdiversiteit streeft naar een samenleving met meer ruimte, flexibiliteit en diversiteit in gender en gendernormen. Op deze manier wil de alliantie een bijdrage leveren aan zowel de vrouwen- en mannenemancipatie, als aan de emancipatie van lesbische vrouwen, homomannen, biseksuelen, transgenders en intersekse (LHBTI) in Nederland door deze terreinen aan elkaar te verbinden. De Alliantie Genderdiversiteit bestaat uit elf organisaties.

In 2017 ontwikkelt de Alliantie Genderdiversiteit een *theory of change*. Deze *theory of change*, ook wel 'verandertheorie' genoemd, is een uitgebreide beschrijving en illustratie van hoe en waarom een gewenste verandering kan plaatsvinden in een bepaalde context. Onze verandertheorie beschrijft het hoe en waarom van de volgende veranderingen:

- Het versterken van flexibiliteit en diversiteit in gender.
- Het afzwakken van gendernormen die gender vernauwen tot genderstereotypen.
- Het flexibel toepassen van deze gendernormen.

Dit rapport is een van de vier rapporten die gezamenlijk de basis vormen voor deze *theory of change*:

1. Literatuurstudie.
2. Actieonderzoek.
3. Werkzame elementen van interventies.
4. Leren van internationale interventies.

## 2 Onderzoeksopzet

De Alliantie Genderdiversiteit wil af van de huidige rigide gendernormen en meer ruimte, flexibiliteit en diversiteit creëren in gender. Gendernormen moeten veranderen, maar hoe zien flexibele en diverse gendernormen eruit? En wat zijn goede manieren om gendernormen te veranderen? Ofwel: waar willen we naartoe en hoe komen we daar?

Het actieonderzoek (Cense et al., 2017) en de theoriegestuurde evaluatie (Felten, 2017) leveren een aantal inzichten op vanuit de theorie en praktijk in Nederland. Maar het loont om ook een blik over de grens te werpen. Internationale gezondheidsprogramma's gebruiken namelijk steeds vaker een gendertransformatieve benadering. In de gendertransformatieve benadering staat het transformeren van schadelijke normen rond gender en seksualiteit voor mannen en vrouwen centraal, met als uiteindelijke doel betere gezondheidsresultaten voor vrouwen & meiden, mannen & jongens en LHBT's door gelijkwaardige genderrelaties. (Barker et al., 2007; Dworkin et al., Fleming & Colvin, 2015; Rutgers, in voorbereiding). Onderzoek toont aan dat gezondheidsprogramma's waarin gender en ongelijke machtsrelaties worden geadresseerd, vijf keer zo vaak effectief zijn (Haberland, 2015). Er zijn verschillende studies gedaan naar de effectiviteit van programma's met een gendertransformatieve benadering, met name ook naar de werkzame elementen van doorbreken van rigide en schadelijke gendernormen.

Een belangrijkste voorwaarde in gendertransformatief werken is dat de verandering in gendernormen bijdraagt aan gelijkwaardige genderrelaties. Ofwel dat de scheve machtsverhoudingen tussen de diverse manieren van *gendered*-zijn opgeheven worden. Dit wordt ook wel genderrechtvaardigheid genoemd (*gender justice*). Veel van de gendertransformatieve gezondheidsprogramma's richten zich op het betrekken van jongens en mannen bij genderrechtvaardigheid. Juist in het transformeren van schadelijke normen rond mannelijkheid is grote winst te halen voor het welzijn en de gezondheid van vrouwen, kinderen, LHBT's, gender non-conforme mensen, en *last but not least*, mannen zelf (Dworkin et al., 2015; Pulerwitz et al., 2010; Barker et al., 2007; Rutgers, i.v.). Maar er wordt ook ingezet op empowerment van jongeren, vrouwen en gemarginaliseerde groepen en het mainstreamen van seksuele en gender diversiteit (Rutgers, i.v.).

In dit overzicht richt ik me voornamelijk op het betrekken van jongens en mannen, omdat daar het meest direct wordt ingezet op de transformatie van gendernormen en seksuele normen. Maar de opgedane inzichten kunnen ook gebruikt worden om gendernormen rond vrouwelijkheid te transformeren.

### 2.1 Onderzoeksvragen

Om een beter begrip te krijgen van wat gendertransformatieve benaderingen zijn, zal ik heel kort ingaan op welke theorieën rond gender deze benaderingen gebaseerd zijn. Vervolgens kijk ik welke veranderingen van gendernormen worden nagestreefd en tot slot wat werkzame elementen zijn om gendernormen te doorbreken. Hierbij laat ik ook een aantal voorbeelden zien van gezondheidsprogramma's met een gendertransformatieve benadering.

Zo kom ik tot de volgende onderzoeksvragen:

- Waar baseren gendertransformatieve benaderingen zich op?
- Welke veranderingen in gendernormen worden door de gendertransformatieve benadering nagestreefd?
- Wat zijn werkzame elementen van gendertransformatief werken?

### 2.2 Methode

In dit overzicht worden de belangrijkste inzichten uit verschillende effectstudies op een rijtje gezet. Hierbij heb ik me beperkt tot reviews van effectstudies van gendertransformatieve programma's omdat daarin de grote lijnen het best in naar voren komen.

Deze reviews zijn gevonden via het netwerk van experts rond gendertransformatief werken. Dit netwerk bestaat onder andere uit mensen van Rutgers, Promundo en Sonke Gender Justice. Ook de website van EMERGE<sup>1</sup> is geraadpleegd. Dit is een onderzoeksproject waarin bewezen effectieve methodes om mannen en jongens te betrekken bij het realiseren van gelijkwaardige genderrelaties verzameld en ontsloten worden.

Daarnaast is gebruik gemaakt van een aantal bronnen die ontwikkeld zijn om zelf aan de slag te gaan met gendertransformatief werken met mannen. Hierin worden ook diverse werkzame elementen benoemd en toegelicht. Deze bronnen zijn eveneens gevonden via bovenstaand netwerk van experts.

---

<sup>1</sup> Engendering Men: Evidence on Routes to Gender Equality' (EMERGE) is a two-year project to build an openly accessible basis of evidence, lessons and guidance for working with boys and men to promote gender equality. (<http://menandboys.ids.ac.uk/>)

# 3 Theoretische basis van gendertransformatieve benaderingen

## 3.1 Wat is een gendertransformatieve benadering?

*“Gender transformative approaches seek to reshape gender relations to be more gender equitable, largely through approaches that ‘free both women and men from the impact of destructive gender and sexual norms’” (Dworkin et al., 2015)*

Een gendertransformatieve benadering zet in op het vervangen van ongelijke genderrelaties om meer gendergelijkheid te bereiken, zo schrijven deze auteurs. Dit gebeurt door het:

- Stimuleren van kritische reflecties op ongezonde, rigide en schadelijke gendernormen en machtsstructuren.
- Zichtbaar maken van de consequenties van schadelijke gendernormen en machtsrelaties voor iedereen in het genderspectrum.
- En het vervangen van schadelijke gendernormen door diverse positieve gendernormen die uitgaan van gelijke rechten en mogelijkheden voor iedereen.

Gendertransformatieve programma's onderscheiden zich van andere programma's door de manier waarop gender geadresseerd wordt. Geeta Rao Gupta (2003) beschrijft vier manieren waarop gender benaderd kan worden in gezondheidsprogramma's:

- Gender uitbuitende programma's: programma's die gebruik maken van schadelijke gendernormen om hun programmadoelen te behalen. Genderstereotypen worden bevestigd en ongelijke genderrelaties en ongezonde gendernormen blijven bestaan.
- Genderneutrale programma's (ook wel *gender blind* genoemd): programma's die geen oog hebben voor schadelijke gendernormen. De negatieve impact van ongelijke genderrelaties en ongezonde gendernormen op de gezondheidsuitkomsten voor vrouwen, mannen en iedereen die daar iets tussen of buiten leeft, blijven bestaan.
- Gendersensitieve programma's: programma's die rekening houden met schadelijke gendernormen. De negatieve impact van ongelijke genderrelaties en ongezonde gendernormen wordt beperkt, maar genderstereotypen worden niet doorbroken.
- Gendertransformatie programma's: programma's die schadelijke gendernormen transformeren naar gelijkwaardige genderrelaties en gezonde gendernormen.

Het idee om gendernormen te transformeren is ontstaan binnen Genderstudies. Inzichten rond gender en genderrelaties geven de theoretische basis dat het mogelijk is om gendernormen te veranderen en dat dit zelfs een voorwaarde is voor gendergelijkheid. Gendergelijkheid is weer een voorwaarde voor betere gezondheidsresultaten. Shari L. Dworkin noemt in haar artikel *Promises and limitations of gender-transformative health programming with men* (Dworkin et al., 2015) een aantal belangrijke inzichten uit genderstudies die de basis vormen voor gendertransformatieve benaderingen. De belangrijkste inzichten komen samen in dit citaat uit het werk van Courtenay:

*“From a constructionist perspective, women and men think and act in the ways that they do not because of their role identities or psychological traits, but because of concepts about femininity and masculinity that they adopt from their culture (Pleck, Sonnestein and Ku, 1994). Gender is not two static categories, but rather ‘a set of socially constructed relationships which are produced and reproduced through people’s actions’ (Gerson and Peiss, 1985, 327); it is constructed by dynamic, dialectic relationships (Connell, 1995). Gender is ‘some-thing that one does, and does recurrently, in interaction with others’ (West and Zimmerman, 1987, 140) it is achieved or demonstrated and is better understood as a verb than as a noun (Kaschak, 1992; Bohan, 1993; Crawford, 1995). Most importantly, gender does not reside in the person, but rather in social transactions defined as gendered (Bohan, 1993; Crawford, 1995). From this perspective, gender is viewed as a dynamic, social structure.” (Courtenay, 2000, geciteerd in Dworkin et al., 2015).*

Samengevat komt het hier op neer:

- Gender is een sociale constructie, te betwisten, fluïde en gender verschilt per context.
- Gender is niet iets wat je bent, maar iets wat je doet.
- Gender beschrijft niet alleen wat het betekent om man of vrouw te zijn, het beschrijft vooral ook de relatie tussen de genderrollen man en vrouw. Je kan gender zo zien als een set van sociaal geconstrueerde genderrelaties.
- Gender zit verankerd in al onze sociale interacties en structuren.

Ongelijke genderrelaties veranderen als mannen en vrouwen anders gaan denken en doen en als sociale interacties en structuren in de samenleving deze verandering ondersteunen.

### 3.2 Anders denken en doen leidt tot andere gendernormen

Gendertransformatieve benaderingen gaan er dus vanuit dat gender een sociale constructie is en dat zowel mannen als vrouwen 'gegendert' zijn: hun denken en gedrag wordt voor een belangrijk deel gevormd door de manier waarop binnen een cultuur gedacht wordt over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Gender is niet iets wat je bent, maar iets wat je doet. Door mannen en vrouwen kritisch op gendernormen te laten reflecteren en ruimte te bieden voor gedrag buiten de strikte gendernormen, verandert het denken en doen van mannen en vrouwen en veranderen ook de gendernormen (Dworkin et al., 2015).

### 3.3 Andere gendernormen leiden tot andere genderrelaties

Gendernormen zijn relationeel, ze beschrijven de sociaal-geconstrueerde relaties tussen mannen en vrouwen (en mogelijke andere genders). Bestaande ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen worden gereproduceerd in de bestaande gendernormen. Door gendernormen te veranderen, veranderen dus ook de genderrelaties. Gendertransformatieve benaderingen zetten niet alleen in op het veranderen van het denken en doen van mannen en vrouwen apart, maar juist ook op het veranderen van de relaties tussen mannen en vrouwen. Dit wordt ook wel gendersynchronisatie genoemd (Dworkin et al., 2015; Levack et al., 2012).

### 3.4 Andere gendernormen vragen om andere instituties, communities en beleid

Gendernormen vormen niet alleen voor een belangrijk deel hoe mannen en vrouwen denken en doen en met elkaar omgaan, ze vormen ook voor een belangrijk deel de sociale interacties en structuren van een samenleving. Gendernormen en ongelijke genderrelaties zitten dus verankerd in bijvoorbeeld onze media, (zorg)instellingen, onderwijs, cultuur, bedrijfsleven en beleid. (Dworkin et al., 2015). Gendertransformatieve programma's maken daarom vaak gebruik van de ecologische benadering van Bronfenbrenner (Bronfenbrenner, 1979; CDC, 2015), waarin gender en machtsrelaties op verschillende niveaus tegelijk geadresseerd worden (zie figuur):





## 4 Gendernormen transformeren tot wat?

Zoals de literatuurstudie van de Alliantie Genderdiversiteit laat zien, hebben veel gendernormen een negatieve impact op ieders gezondheid en welzijn (Twisk, 2017). Gendertransformatieve benaderingen richten zich op het transformeren van deze schadelijke gendernormen tot gezonde en gelijkwaardige gendernormen. Om dit te bereiken worden gendernormen op drie manieren uitgedaagd:

### 4.1 Van schadelijke gendernormen naar gelijkwaardige & gezonde gendernormen

Het vervangen van schadelijke normen door gelijkwaardige en gezonde normen is de manier om tot gelijkwaardige genderrelaties te komen (Rolleri, 2014; Barker et al., 2007; Dworkin et al., 2015). In gezondheidsprogramma's rond preventie van hiv gaat het bijvoorbeeld om het transformeren van de gendernorm dat echte mannen geen hulp zoeken. Deze norm rond mannelijkheid leidt ertoe dat mannen veel te laat aan de bel trekken als ze hiv-positief zijn, met als gevolg dat ze vaak veel mensen (veelal vrouwen) besmetten met het virus. Ook gendernormen die aanzetten tot seksueel grensoverschrijdend gedrag of geweld tegen LHBT's behoren tot de schadelijke gendernormen (Vanwesenbeek, 2011).

### 4.2 Van rigide gendernormen naar diversiteit in gendernormen

Gendertransformatieve benaderingen creëren ruimte voor diverse vormen van mannelijkheden (Barker et al., 2007). Want ook gezonde gendernormen kunnen enorm beperkend werken als de druk om je aan deze norm te conformeren groot is. Een belangrijke theorie achter het gedrag en denken van mannen is die van de *hegemonic masculinity* (Connerly, 2005): de vorm van mannelijkheid die in de maatschappij als de meest "juiste" wordt gezien en waardoor andere vormen van mannelijkheid gemarginaliseerd worden. Deze "meest juiste" vorm van mannelijkheid bevestigt meestal de machonorm en laat vaak weinig ruimte voor andere vormen van mannelijkheid. Terwijl in settings waar traditionele gendernormen dominant zijn, er ook altijd mannen zijn die deze normen ter discussie stellen en er meer gendergelijkwaardige attitudes op na houden. (Barker et al., 2007) Gendertransformatieve programma's geven mannen de ruimte om buiten de grenzen van hegemonische masculiniteit (ook wel de *Men Box2* genoemd) te treden en hun eigen weg te gaan. De verschillende manieren waarop mannen dit al doen binnen een bepaalde setting dienen als belangrijk startpunt en inspiratiebron voor diverse vormen van *positive masculinities* (Barker et al., 2007).

### 4.3 Van binaire gendernormen naar non-binaire gendernormen

Gedrag, attitudes of rollen die traditioneel vrouwelijk zijn, worden met een gendertransformatieve benadering vrij toegankelijk voor mannen, zonder dat het afdoet aan hun 'mannelijkheid'. Mannen beschimpen als zij zich 'vrouwelijk' gedragen beperkt niet alleen de mogelijkheden van mannen om hun eigen weg te gaan, het bevestigt ook de minderwaardigheid van vrouwelijkheid tegenover mannelijkheid. En daarmee de minderwaardigheid van vrouwen tegenover mannen en de minderwaardigheid van vrouwelijke mannen tegenover mannelijke mannen. Om deze ongelijke machtsverhouding werkelijk aan te pakken en mannen en vrouwen (en iedereen daartussen of buiten) werkelijk de ruimte te geven om zichzelf te zijn, is het nodig om mannelijk en vrouwelijk (inclusief mannelijke en vrouwelijke seksualiteit) niet langer als complementair te zien. (Dworkin et al., 2015; Vanwesenbeek, 2011).

---

<sup>2</sup> Zie bijvoorbeeld de TEDtalk van Tony Porter: [https://www.ted.com/talks/tony\\_porter\\_a\\_call\\_to\\_men/transcript](https://www.ted.com/talks/tony_porter_a_call_to_men/transcript).

## 5 Werkzame elementen van gendertransformatieve benaderingen

Hoe worden schadelijke en ongelijke genderrelaties dan getransformeerd in gezonde gendernormen en gelijkwaardige genderrelaties? Er zijn diverse onderzoeken gedaan naar de effectiviteit van programma's met een gendertransformatieve benadering. Hieronder volgt een overzicht van een aantal werkzame elementen die in deze onderzoeken naar voren komen. Omdat de meeste onderzoeken over werken met jongens en mannen gaan, richten deze elementen zich voornamelijk op jongens en mannen. Maar ook hiervan kunnen veel elementen gebruikt worden om gendernormen voor meiden en vrouwen te transformeren.

### 5.1 Algemeen

In de literatuur heb ik de volgende algemene werkzame elementen om gendernormen te transformeren gevonden:

- Betrek jongens en mannen als deel van de oplossing, niet als deel van het probleem (Barker et al., 2007; Pulerwitz et al. 2010, Rutgers i.v.).
- Empower jongeren, vrouwen en gemarginaliseerde groepen zodat zij een stem krijgen in hoe gendernormen vorm moeten krijgen (Marcus et al., 2014).
- Mainstream seksuele en genderdiversiteit in alle programma's, wees inclusief (Rutgers, i.v.).
- Focus op jongeren. In de puberteit vergroten de verschillen tussen jongens en meisjes. Door tegenwicht te bieden aan de heersende norm verruim je de mogelijkheden voor jongens om hun mannelijkheid vorm te geven (Pulerwitz et al., 2010).
- Heb oog voor de diversiteit binnen een groep jongens of mannen (of een groep meiden of vrouwen). Naast gender spelen ook factoren als opleidingsniveau, sociale en maatschappelijke positie, culturele en religieuze achtergrond, leeftijd enz. (Dworkin et al., 2015; Rutgers, i.v.).
- Realiseer je dat sommige normen moeilijker te veranderen zijn dan andere. Focus in eerste instantie op de veranderingen waarvoor draagvlak is (Pulerwitz et al., 2010; Marcus et al., 2014).

#### Side Track

Rachel Marcus heeft in haar artikel *Gender justice and social norms. Processes of change for adolescent girls (2014)* deze lijst samengesteld van factoren die het makkelijker of moeilijker maken om een bepaalde norm te doorbreken:

**Figuur 1 Conditions in which gender norms are most likely to change**

<b>More likely to change when</b>	<b>Less likely to change when</b>
No parties have strong economic interests at stake (e.g. stand to lose from change, or to gain from continuation of old norms) or parties have a strong economic interest in changing	There are strong economic interests in continuation of a practice
No one's power is directly threatened by change	Certain groups perceive their power and status to be directly undermined by change
One key factor underpins a norm	A norm is underpinned by multiple causal factors ('overdetermined')
There are no religious injunctions to continue a certain practice	There are religious injunctions in favour of a particular practice
A critical mass of others have already changed their practices	Very few others have changed practice
Role models and opinion leaders (including religious leaders) promote changed norms	Role models and opinion leaders (including religious leaders) promote the status quo or more inegalitarian norms
A changing institutional or political context provides opportunities for changed practices	The institutional or political environment is resistant to change
Norm change communications are paired with opportunities for action	It is unclear to people how they would implement new norm

Source: Based on insights from Mackie and Le Jeune (2009), Paluck and Ball (2010) and Raymond et al. (2013). (Zie Marcus, 2014 voor verwijzingen)

## 5.2 Individueel en relationeel niveau: groepsprogramma's

Goed ontworpen groepsprogramma's waarin gender en genderrelaties aan bod komen laten veranderingen zien in gedrag en attitudes over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Aparte programma's voor jongens en meiden (mannen en vrouwen) werken vaak het beste, omdat dat meer veiligheid geeft voor de deelnemers. Maar het is ook belangrijk momenten te hebben waar jongens en meiden (mannen en vrouwen) samen op gender en genderrelaties reflecteren (Barker et al., 2007; Pulerwitz et al., 2010; Levack et al., 2010).

Werkzame elementen van groepsprogramma's voor jongens en mannen (Barker et al., 2007; Pulerwitz et al., 2010):

*1: Creëer bewustzijn over de gendernormen die bestaan voor mannen/jongens en meiden/vrouwen door deze te onderzoeken en te bevragen.*

*2: Betrek mannen in het kritisch bekijken van genderrollen*

Laat jongens & mannen reflecteren op hoe zij zelf vorm geven aan mannelijkheid en wat de gevolgen hiervan zijn voor henzelf en de mensen in hun omgeving. Wat zijn de kosten van je conformeren aan gendernormen voor jezelf en voor anderen?

*3: Bedenk gezamenlijk hoe gezonde en gelijkwaardige vormen van mannelijkheid eruit kunnen zien*

Laat mannen en jongens zelf alternatieve manieren bedenken hoe 'positieve vormen van mannelijkheid' eruit zien. Bouw hierin voort op de positieve dingen die jongens en mannen al doen en benadruk dat er diverse manieren zijn om man te zijn.

*4: Vergroot de vaardigheden voor jongens en mannen om anders te denken en doen*

Maak jongens en mannen weerbaar voor groepsdruk en versterk ze in hun eigen weg. Spreek samen af hoe je elkaar kunt ondersteunen om af te kunnen wijken van de norm.

*5: Combineer het programma met activiteiten in de community*

Vergroot de duurzaamheid van het effect van de groepsprogramma's met een campagne om ook de sociale norm te beïnvloeden in de leefwereld van de deelnemers. Door de deelnemers zelf de opdracht te geven een campagne te maken, sla je twee vliegen in een klap: je geeft deelnemers een actieperspectief, wat hun motivatie vergroot en je hebt een campagneconcept dat past bij de leefwereld van de doelgroep die je wil bereiken. (Cense et al., 2016)

*6: Train de begeleiders in gendertransformatief werken*

Een interventie staat of valt met de kundigheid van de begeleider van het programma. Veiligheid kunnen waarborgen in de groep en onbevooroordeeld zijn en open staan voor de verhalen van de deelnemers aan de programma's zijn hierin belangrijke elementen. (Cense et al., 2016)

### 5.2.1 Goed voorbeeld: Program P van Promundo Global (Program Padre)



Program P is een counselingsprogramma voor mannen die bijna vader worden of dat net geworden zijn. Mannen reflecteren in dit programma op de relatie met hun eigen vader en worden gestimuleerd een beeld te vormen van wat voor vader zij willen zijn. In praktische activiteiten en rollenspellen worden traditionele gendernormen uitgedaagd en kunnen deelnemers nieuwe positieve vormen van mannelijkheid en vaderschap uitproberen. Soms is dit alleen met de vaders en soms met de vaders en hun partners samen. Uit kwalitatief onderzoek naar de effecten van Program P blijkt dat het meedoen aan dit programma positieve

veranderingen bewerkstelligt in het leven van de mannen en in dat van hun familie. Zo rapporteerden vaders in Nicaragua bijvoorbeeld een verbeterde relatie met hun partners en kinderen, alsmede een eerlijkere verdeling van huishoudelijke taken en zorgtaken. (Foto: Program P in Rwanda als onderdeel van MenCare+)

Zie: <http://promundoglobal.org/programs/program-p/>

### 5.3 Communityniveau

Campagnes zijn de meest gebruikte manier om de transformatie van de sociale normen op gemeenschapsniveau te bewerkstelligen. Dit kunnen lokale campagnes zijn op een school of in een buurthuis, maar ook campagnes die landelijk uitgerold worden. Ook hier komen in de reviews een aantal werkzame elementen naar voren als het gaat om het doorbreken van gendernormen.

Creëer goed onderbouwde campagnes die aansluiten bij de leefwereld van de doelgroep die je wilt bereiken (Barker et al. 2007; Pulerwitz et al., 2010):

- Gebruik een positief startpunt: benader jongens en meiden als *agent of change* en niet als dader en slachtoffer.
- Stimuleer kritische reflectie op negatieve en rigide gendernormen en seksuele normen.
- Laat urgentie zien: wat kost het jou en de mensen om je heen om aan gendernormen te voldoen?
- Zet nieuwe, positieve normen neer: wat levert ander gedrag en anders denken over gender op? Hoe ziet dat eruit? Welke rolmodellen doen/denken al zo?
- Sluit aan bij de doelgroep die je wilt bereiken: creëer de campagne samen met de doelgroep en bouw voort op wat hen beweegt om te veranderen.
- Ontmasker schadelijke normen waarvan iedereen denkt dat die breed gedragen worden, wat in de werkelijkheid niet zo is (Marcus et al., 2014).

#### 5.3.1 Goed voorbeeld: Shameless campagne in Rio de Janeiro van Promundo Brazil

Ter preventie van hiv en ter promotie van seksuele gezondheid, lanceerde Promundo Brazil de campagne Shameless. Rigide gendernormen rond seksualiteit maken het vaak lastig voor jongeren om openlijk over seksuele gezondheid te praten. Ook leiden vooroordelen over jongens en meiden rond seksualiteit tot verminderd condoomgebruik. Twaalf middelbare scholieren ontwikkelden daarom de multimedia campagne *Shameless* waarin de vraag centraal stond: Waarom schamen we ons eigenlijk als we niet aan deze normen voldoen?

*"It is really nice to see something that started so small, from our ideas, develop into something this big,"* zegt Guilherme Ferreira (een van de deelnemende scholieren)



Zie: <http://promundoglobal.org/2014/02/07/shameless-campaign-mobilizes-nine-schools-in-rio-de-janeiro/>

### 5.3.2 Goed voorbeeld: "I Have Two Healthy Hands" by Sonke Gender Justice South Africa



"A man in the kitchen makes for an unusual sight in most places, urban or rural, in South Africa and is often accompanied by snide comments, mocking laughter or a shaking of heads in disapproval – from men as well as from women. Patriarchy remains the widely accepted social norm and gender roles are clearly divided into how men are supposed to act and how women have to behave. In one rural area in the Eastern Cape, however, all this has started to change.

A group of nine men are working as home-based caregivers with the Siyakhanyisa HIV/AIDS support group in Qumbu, 60 kilometres outside of Mthatha, to make a positive contribution to the welfare of their community. Initially ridiculed for doing work reserved for women, they have quickly become role models and earned respect for their courage to do things differently and take responsibility for the goings-on in their villages."

Case study

"I HAVE TWO HEALTHY HANDS"  
A Group of Men in the Eastern Cape Overcome Gender Stereotypes and Care for the Sick and Disabled. By Witsiri Prutze

Sonke Gender Justice Network  
Promoting Gender Equality, Human Rights



From: <http://www.genderjustice.org.za/publication/two-healthy-hands/>

## 5.4 Instellingsniveau

Op instellingsniveau wordt meestal aan de zorg en het onderwijs gedacht. Omdat de reviews die gebruikt zijn voor dit onderzoek over gezondheidsprogramma's gaan, zijn er in deze studies vooral aanbevelingen te vinden om de zorg gendersensitief of -transformatief te maken. Veel van deze aanbevelingen kunnen waarschijnlijk ook gebruikt worden voor het onderwijs. Verder kan het op instellingsniveau bijvoorbeeld ook gaan over hoe er in ngo's omgegaan wordt met gender en genderdiversiteit.

### 5.4.1 Goed voorbeeld: aanbevelingen om de zorg gendersensitief of -transformatief te maken

Houd in de zorg rekening met de impact van ongelijke genderrelaties op mensen en op de specifieke kwetsbaarheden van vrouwen, mannen en iedereen die daar tussen of buiten leeft. Zo zoeken mannen vaak veel te laat hulp omdat hulp vragen niet in de *Man Box* zit.

Aandachtpunten voor gendertransformatieve zorg (IPPF, i.p; Rutgers, i.v.):

- Zorgverleners verlenen gendertransformatieve en stigmavrije zorg (zijn getraind in gendersensitief of gendertransformatief werken).
- Zorg wordt op diverse manieren aangeboden waarbij rekening wordt gehouden met diversiteit en de kwetsbaarheden van bepaalde groepen.
- Informatiematerialen en zorglocaties zijn uitnodigend voor diverse groepen, met name ook voor groepen die het lastiger vinden om zorg te vragen of waar minder snel aan gedacht wordt bij een bepaalde service. Betrek bijvoorbeeld mannen actief bij de zorg voor kleine kinderen.
- Er is een uitstekend doorverwijssysteem: cliënten worden doorverwezen naar andere gendertransformatieve zorgverleners & zorginstellingen zodat ze blijvend zorg op maat krijgen.
- Data over de geleverde zorg worden bijgehouden en uitgesplitst naar gender en leeftijd om inzicht te krijgen of alle groepen optimaal bediend worden.

## 5.5 Beleid

Beleid dat gendertransformatie ondersteunt met middelen en regelgeving is cruciaal. Zowel op overheidsniveau als het beleid in zorg- en onderwijsinstellingen. Aandachtpunten voor een gendertransformatief beleid zijn (IPPF, i.v.):

- Duidelijk beleidsmaatregelen om discriminatie/ongelijke kansen op grond van gender te voorkomen, zoals bijvoorbeeld het partnerschapsverlof (in de media meestal vaderschapsverlof genoemd).
- Structureel budget voor programma's rond gender en gendergelijkheid op alle niveaus (nationaal, lokaal en institutioneel).
- Monitoring van de positie van jongeren, vrouwen en gemarginaliseerde groepen en jaarlijkse publicatie van data hoe het met de emancipatie staat.
- Vaste structuren faciliteren om samen te werken met het maatschappelijk middenveld om gendergelijkheid te promoten en verder te brengen.

## 5.6 Intervenier tegelijkertijd op alle niveaus van het ecologische model

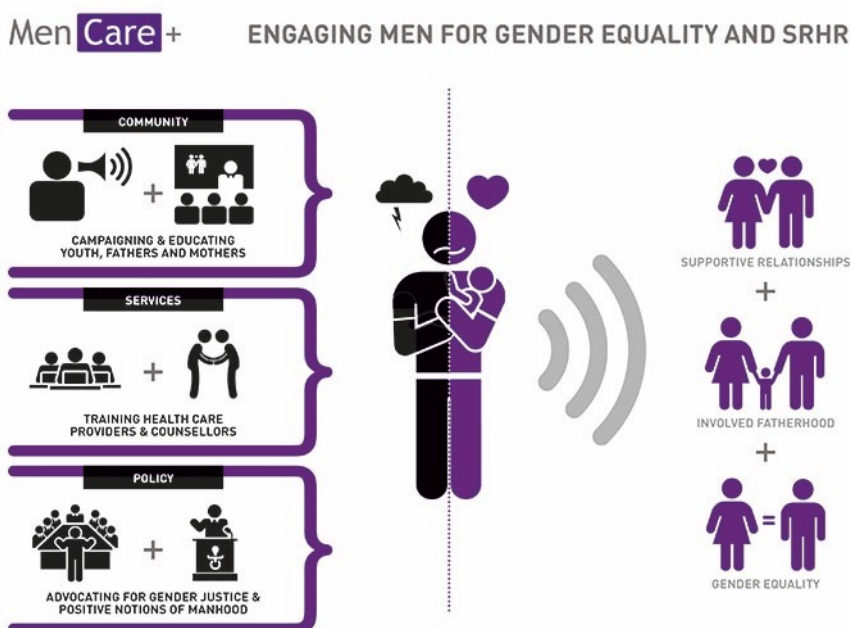
Het doorbreken van gendernormen werkt het best met acties op alle niveaus tegelijk. Individuele en relationele veranderingen houden alleen stand als de instituties en de gemeenschap ook meebewegen en wanneer deze veranderingen worden ondersteund door beleid. (Barker et al., 2007; Rutgers, i.v.).

### 5.6.1 Goed voorbeeld: MenCare+ van Rutgers, Promundo en Sonke Gender Justice

Het MenCare+ programma betreft jonge (aankomende) vaders bij de geboorte en zorg van hun kind(eren). Als mannen meer betrokken zijn als vader en zorgende partner heeft dat voordeel voor iedereen: het leidt tot positieve effecten voor de seksuele en reproductieve gezondheid van mannen en hun partners, een betere gezondheid van moeders en kinderen, een groter (wederzijds) respect en meer gelijkwaardige relaties. Een win-winsituatie voor mannen, vrouwen en kinderen.

De kernactiviteiten van dit programma richten zich op alle niveaus van het ecologische model:

- Zorgen dat mannen betere informatie krijgen zodat ze gezondere keuzes kunnen maken rond seksualiteit, relaties, vaderschap, en rond de zorg voor moeder en kind.
- Zorgen dat jonge mannen en stellen makkelijker toegang krijgen tot voorbehoedsmiddelen.
- Het trainen van gezondheidswerkers in het betrekken van vaders bij de zorg rond zwangerschap en bevalling, en als er sprake is van huiselijk geweld, doorverwijzen en/of zorgen voor hulpverlening.
- Beleidsbeïnvloeding gericht op de gezondheidssector om de duurzaamheid van MenCare+ te waarborgen.



Zie: <https://www.rutgers.international/programmes/mencare>

## 5.7 Monitoring en evaluatie

Benoem de indicatoren waarop de gendertransformatie te meten is zodat je programma's en interventies kunt monitoren op effectiviteit. Zo kun je stoppen met wat niet werkt en investeren in wat wel werkt ( Dworkin et al., 2015; Barker, 2007).

## 5.8 Randvoorwaarden voor gendertransformatief werk

Naast werkzame elementen van een gendertransformatieve benadering worden ook een aantal randvoorwaarden benoemd in de geraadpleegde literatuur:

### **Werk intersectioneel**

Naast gender spelen nog vele andere factoren die van invloed zijn op het leven van mensen, denk aan opleiding, sociale en maatschappelijke positie, etnische, culturele en/of religieuze achtergrond, seksuele oriëntatie en leeftijd. Gender is niet per se de paraplu waar alles onder valt, het is een van de factoren. Er spelen ook altijd andere machtsrelaties die weer specifieke kwetsbaarheden met zich mee kunnen brengen ( Dworkin et al., 2015).

### **Zorg voor en sluit aan bij een sterke vrouwenbeweging & LHBTQI beweging**

Een sterke vrouwenbeweging en LHBTQI beweging zijn cruciaal om de urgentie van gelijkwaardige genderrelaties op de agenda te zetten en te houden, en om tot maatschappelijke verandering te komen. *"The most successful force in changing men's attitudes and practices related to gender equality is obvious. It's called feminist activism, or the collective women's rights movements."* (Barker: <http://promundoglobal.org/2016/12/08/gender-equality-wont-achieved-small-scale-work/>)

### **Schaal programma's op**

Gendernormen doorbreken is een lastig en langdurig proces en vraagt om programma's die breed ingezet worden voor een langere tijd. Kortlopende programma's met een beperkt bereik leveren wellicht voor de mensen die meedoen verandering op, maar leiden niet tot het duurzaam doorbreken van gendernormen in het algemeen. Zet daarom vanaf het begin in op duurzame programma's. (Barker, 2007/ <http://promundoglobal.org/2016/12/08/gender-equality-wont-achieved-small-scale-work/>)

### **Mainstream gender sensitieve en gender transformatieve benaderingen**

Maak zoveel mogelijk programma's, campagnes, zorg, educatieprogramma's, materiaal en regelgeving gendersensitief of gendertransformatief. Alles wat niet gendersensitief of gendertransformatief is, bevestigt de status quo en dus de traditionele genderrelaties en gendernormen ( Dworkin et al., 2015).

## 6 Conclusies

### 6.1 Waar baseren gendertransformatieve benaderingen zich op?

Gendertransformatieve benaderingen zoals beschreven in de onderzochte literatuur baseren zich op een aantal belangrijke inzichten van Genderstudies: gender is een sociale constructie; gender beschrijft de genderrelaties en gender zit verankerd in alle sociale structuren. Deze benadering bouwt een mooi framework om gendernormen te transformeren. Transformeren van gendernormen staat centraal, maar gendergelijkheid en genderrechtvaardigheid geven altijd de richting aan van de transformatie. Het framework biedt ruimte voor empowerment, het betrekken van jongens en mannen bij genderrechtvaardigheid en het mainstreamen van seksuele en genderdiversiteit. Het heeft oog voor andere machtsstructuren die ongelijkheid met zich meebrengen en legt rekenschap af aan maatschappelijke (zelf)organisaties die zich inzetten voor emancipatie. Daarnaast bouwt het voort op de vele inzichten en ervaringen die opgedaan zijn in vele (internationale) programma's om de positie van meiden en vrouwen en LHBT's te verbeteren en op inzichten uit genderstudies.

#### **Welke veranderingen in gendernormen worden door de gendertransformatieve benadering nagestreefd?**

De genderrollen (hokjes) 'man' en 'vrouw' blijven in gendertransformatieve benaderingen overeind. Het zijn de gendernormen die worden aangepakt: door het vergroten van de mogelijkheden om deze genderrollen op positieve, diverse en gelijkwaardige manieren in te vullen. Positief, omdat het bijdraagt aan het welzijn en de gezondheid van iedereen in het genderspectrum. Divers in de zin dat iedereen zijn, haar of hun eigen hokje in mag kleuren, zonder restricties van kleuren. En gelijkwaardig in de zin dat het bijdraagt aan gelijkwaardige genderrelaties en er geen oordeel is over welke kleur het meeste waard is. Wat er vervolgens overblijft van de hokjes valt te bezien. Dat deze manier van werken positief uitpakt voor de acceptatie van gender non-conform gedrag en seksuele diversiteit is een voorwaarde: alle kleuren zijn beschikbaar voor iedereen, zonder waardeoordeel. Of het ook ruimte biedt aan andere hokjes dan 'man' en 'vrouw' blijkt minder duidelijk uit de voorgestelde transformatie. Onderzocht kan worden of dat wat duidelijker een plek zou kunnen krijgen.

### 6.2 Wat zijn werkzame elementen van gendertransformatief werken?

We zien in de reviews van de effectstudies dat programma's met een gendertransformatieve benadering op verschillende punten effectief zijn in het doorbreken van gendernormen. Zowel op individueel, relationeel, institutioneel, community- en beleidsniveau worden werkzame elementen genoemd waarmee we aan de slag kunnen. Tegelijk laat het zien dat gendernormen veranderen niet makkelijk is. Het vraagt om duurzame, grootschalige programma's die tegelijkertijd op verschillende niveaus opereren. Daarnaast vraagt het om een intersectionele benadering, een sterke vrouwen- en LHBTQI-beweging en duidelijke monitoring en evaluatie.



## 7 Literatuuroverzicht

- Barker, G., Ricardo, C., & Nascimento, M. (2007). *Engaging Men and Boys in Changing Gender-based Inequity in Health: Evidence from Programme Interventions*. Geneva: WHO.
- Bronfenbrenner, U., (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University.
- CDC (2015). *The Social-Ecological Model: A Framework for Prevention*. Centers for Disease Control and Prevention, National Center for injury Prevention and Control, Division of Violence Prevention.
- Cense, M., Blécourt, K. de & Oostrik, S., (2016). Activating boys to reflect on masculinity norms: the Dutch campaign Beat the Macho. In *The European Health Psychologist*, 18(1), 13-17.
- Cense, M., Emmen, M., Holla, S., (2017). *Actieonderzoek Gendernormen*. Alliantie Genderdiversiteit.
- Connell, R.W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Courtenay, W. H. (2000). Constructions of Masculinity and Their Influence on Men's Well-Being: A Theory of Gender and Health. *Social Science & Medicine* 50 (10): 1385-1401.
- Dworkin, S.L., Fleming, P.J., & Colvin, C.J. (2015). The promises and limitations of gender-transformative health programming with men: critical reflections from the field. *Culture, Health & Sexuality: An International Journal for Research, Intervention and Care*, DOI: [10.1080/13691058.2015.1035751](https://doi.org/10.1080/13691058.2015.1035751).
- Felten, H., (2017) . Genderhokjes doorbreken: (hoe) werkt dat? Alliantie Genderdiversiteit.
- Gupta, G.R, Whelan, D., & Allendorf, K., (2003). *Integrating gender into HIV/AIDS programmes: review paper for expert consultation*. Geneva: WHO.
- Haberland, N.A. (2015). The Case for Addressing Gender and Power in Sexuality And HIV Education: A Comprehensive Review Of Evaluation Studies. *International Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 41(1), 31-42.
- IPPF (in voorbereiding). *Gender Equality Strategy – Implementation Plan*.
- Levack, A. & Greene, M.E. (2010). *Synchronizing Gender Strategies: A Cooperative Model for Improving Reproductive Health and Transforming Gender Relations*. - Washington: Interagency Gender Working Group: USAID, Population Reference Bureau, EngenderHealth.
- Marcus, R. & Harper, C. (2014). *Gender justice and social norms – processes of change for adolescent girls*. Overseas Development Institute (ODI).
- Pulerwitz, J., Michaels, A., Verma, R., & Weiss, E. (2010). Addressing gender dynamics and engaging men in HIV programs: Lessons learned from Horizons research. *Public Health Reports*, vol. 125, 282-292.
- Rolleri, L.A. (2014). Gender Transformative Programming in Adolescent Reproductive an Sexual Health: Definitions, Strategies, and Resources. In *Practice Matters: Act for Youth Center of Excellence*, Cornell University.
- Rutgers (in voorbereiding). *Manual Gender Transformative Approach*.
- Twisk, D., Cense, M., Vijlbrief, A., Felten, H. & Emmen, M., (2017). *Literatuurstudie Alliantie Genderdiversiteit*. Utrecht: Alliantie Genderdiversiteit.
- UN Women Training Centre (2016). *Self-Learning Booklet on Masculinities & Violence against Women and Girls*.
- UNFPA, Promundo and the MenEngage Alliance (2016). *Engaging Men and Boys for Gender Equality and Sexual and Reproductive Health and Rights*.
- Vanwesenbeeck, I. (2011). Diverse verlangens. Seksuele ontwikkeling onder moderne dubbele moraal. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 35(4), 232-239.